

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/novaukrainska-shkola-compressed.pdf>. 5. **Миронова С.П.** Матвеева М.П. (1996) Статеве виховання у допоміжній школі: *посібн. для вчит.* Кам'янець-Подільський.

References

1. **Andreeva T.V.** (2004) Family Psychology. textbook allowance. St.Petersburg. 2. **Demidova T.A.** (2003) Adias about family of senior pupils: *Extended abstract of Doctor's thesis (Psychology)*. Kiev [in Ukraine]. 3. **Ivanenko A.S.** (2015) Basic directions of correctional work on preparation of pupils with intellectual disabilities for future family life: *collection of scientific works «Education for persons with special needs. Wais of development»*. Sumy [in Ukraine]. 4. **The concept** of new Ukrainian school. [Internet source]. Acces mode:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/novaukrainska-shkola-compressed.pdf>. 5. **Mironova S.P.** Matveeva M.P. (1996) Sex education in a special school. *Textbook for teachers*. Kaminets-Podilskyi [in Ukraine].

Дата відправлення статті 22.02.2020 р.

УДК 376-056.36-053.6

DOI 10.32626/2413-2578.2020-16.56-65

О.М. Вержиховська

defectologia@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9342-0896>

І.Л. Рудзевич

rudzevich.ira@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9165-5237>

КОРЕКЦІЯ ПОРУШЕНЬ СТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Відомості про автора: Вержиховська Олена, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: проблема розвитку, навчання та виховання дітей різного віку з порушеннями інтелекту, психолого-педагогічні основи корекції інтелектуальних порушень засобами виховної роботи у цієї нозології дітей. Email: defectologia@gmail.com. **Рудзевич Ірина**, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана

Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: проблеми педагогічної, вікової та загальної психології. E-mail: rudzevich.ira@gmail.com.

Contact: Verzhiovskaya Olena, PhD, associate professor, head of the department of psycho-medical-pedagogical foundations of correctional work in Kamynets-Podilsky National Ivan Ogienko University, Kamynets-Podilsky, Ukraine. Academic interests: the problem of development, education and upbringing of children of different age with intellectual disabilities, psychological and pedagogical bases of correction of intellectual disabilities by means of educational work in this nosology of children. E-mail: defectologia@gmail.com. **Rudzevych Iryna**, PhD, associate professor of the department of psycho-medical-pedagogical foundations of correctional in Kamynets-Podilsky National Ivan Ogienko University, Kamynets-Podilsky, Ukraine. Academic interests: problems of pedagogical, age and general psychology. E-mail: rudzevich.ira@gmail.com

Відомості про наявність друкованих статей на дану тематику. 1.

Verzhiovskaya, O. (2019). Psychological and pedagogical support of moral education in junior handicapped children/ Edulearn19 / 11th International Conference on Education and New Learning Technologies. Palma, Spain July 1-3, 2019 (Web of Science) <https://library.iated.org/view/VERZHIOVSKAYA2019PSY>. **2.**

Вержировська О.М. Особливості емоційного стимулювання дітей із порушеннями інтелекту / Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип.41. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. 532 с. С.61-69. **3. Вержировська О.М.** Особливості використання невербальних засобів спілкування при роботі з молодшими школярами з порушеннями інтелекту / Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: Вип.11 / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006. 2018. С.48-58. **4. Вержировська О.М.** Особливості екологічного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: Вип.15 / за ред. В.В. Нечипоренко. Кам'янець-Подільський: Видавець Панькова А.С., 2020 С.35-44.

Вержировська О.М., Рудзевич І.Л. Корекція порушень структури особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку. У поданій статті проаналізовано теоретико-методологічні положення та підходи щодо проблеми розвитку особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку, зокрема розкрито зміст та сутність, когнітивні основи розвитку особистості підлітків з типовим розвитком; здійснено характеристику становлення особистості підлітків з порушеннями

інтелектуального розвитку; вказано на особливості розвитку особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку у навчально-виховному процесі. Нами визначено та проаналізовано стан та особливості педагогічної практики щодо психолого-педагогічного забезпечення процесу корекції порушень у структурі особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку. Обґрунтовано та описано методику вивчення та рівні сформованості особистості підлітків з типовим розвитком та порушеннями інтелекту. У процесі якісного та кількісного аналізу рівнів сформованості особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку виявлено особливості її формування у цієї нозології підлітків, показано їх динаміку. Розкрито данні щодо експериментальної перевірки ефективності педагогічного забезпечення процесу корекція порушень структури особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку у навчально-виховному процесі засобами морального виховання.

Ключові слова: структура особистості, підлітки з типовим розвитком, підлітки з порушеннями інтелектуального розвитку, навчально-виховний процес, педагогічне забезпечення.

Вержиховского Е.Н., Рудзевич І.Л. Коррекция нарушений структуры личности подростков с нарушениями интеллектуального развития. В данной статье проанализированы теоретико-методологические положения и подходы по проблеме развития личности подростков с нарушениями интеллектуального развития. В частности раскрыто содержание и сущность, когнитивные основы личности подростков с типичным развитием; осуществлено характеристику становления личности подростков с нарушениями интеллектуального развития; указано на особенности развития личности подростков с нарушениями интеллектуального развития в учебно-воспитательном процессе. Нами определены и проанализированы состояние и особенности педагогической практики по психолого-педагогическому обеспечению процесса коррекции нарушений в структуре личности подростков с нарушениями интеллектуального развития. Обосновано и описана методика изучения и уровня сформированности личности подростков с типичным развитием и нарушениями интеллекта. В процессе качественного и количественного анализа уровней сформированности личности подростков с нарушениями интеллектуального развития выявлены особенности ее формирования в этой нозологии подростков, показано их динамику. Раскрыто данные по экспериментальной проверке эффективности педагогического обеспечения процесса коррекция нарушений структуры личности подростков с нарушениями интеллектуального развития в учебно-воспитательном процессе средствами нравственного воспитания.

Ключевые слова: структура личности, подростки с типичным развитием, подростки с нарушениями интеллектуального развития, учебно-воспитательный процесс, педагогическое обеспечение.

Verzhikhovska O., Rudzevych I. Correction of disorders of adolescent personality structure with intellectual development disorders. This article analyzes theoretical and methodological provisions and approaches to the problem of adolescent personality development with intellectual disabilities, in particular the content and nature, cognitive foundations of adolescent personality development with typical development; characterization of adolescents' personality development with intellectual disabilities was performed; the peculiarities of adolescent personality development with intellectual disabilities in the educational process are indicated. We have defined and analyzed the state and peculiarities of pedagogical practice in relation to psychological and pedagogical provision of the process of correction of disorders in the structure of adolescents with intellectual disabilities. The article focuses on the immaturity of the personality of this category of children, which is due primarily to the peculiarities of the development of their needs, intelligence, emotional sphere, behavior. In our opinion, the development of adolescents' personality with intellectual disabilities is possible subject to purposeful long-term correctional and educational influence. The most effective and regulatory in the development of personality of adolescents with intellectual disabilities is their inclusion in extracurricular educational work. Conditions for correction of adolescents' personal development with intellectual disabilities are: favorable psychological climate; inclusion of children in interpersonal relationships in the process of various activities involved in extracurricular education; developing children's communication skills; security pedagogical regime; creating trust between the subject and the object of upbringing by criteria such as normative, juxtaposed and personal. In the article we have described the method of correction of violations of the personality structure of adolescents with intellectual disabilities, the most effective stages of which are: use of conversation with hidden content; reading ethical stories; playing stories; end of stories; analysis of a series of drawings involving different variants of children's behavior in one situation; analysis of texts with polar moral situations.

Key words: personality structure, adolescents with typical development, adolescents with intellectual disabilities, educational process, pedagogical support.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення однією з найактуальніших проблем психології та педагогіки є проблема формування вихованості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку. Становлення особистостей залежить від рівня прояву їх якостей, які виступають основою психічного розвитку підлітків. У зв'язку з цим педагог підбирає психолого-педагогічне забезпечення, яке спрямовується на розвиток когнітивних, емотивних, поведінкових компонентів, що формує особистість підлітків. Підлітковий вік є перехідним та критичним періодом розвитку особистості не лише дітей з типовим розвитком, але й з порушеннями інтелектуального розвитку. Знання особливостей

становлення особистісного розвитку цієї категорії підлітків потребує врахування у них психофізіологічних недоліків. Корекція особистості у підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку вимагає: вміння приймати самостійні рішення; розвивати внутрішню незалежну потребу поведінки; оцінювати поведінковий компонент на основі аналізу мотивів; активізувати розвиток мисленневих процесів до усвідомленої діяльності. Спонукальною функцією щодо формування самоаналізу підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку є процес виховання особистості, який створює передумови для усвідомленої поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему вивчення свідомості, почуттів, потреб, мотивів, якостей, поведінки, механізмів розвитку та виховання особистості дитини висвітлено у працях Б. Ананьєва, Л. Божовича, І. Беха, А. Запорожця, В. Крутецького, С. Рубінштейна, які зазначають на особистісно-орієнтованому вихованні підлітків з типовим розвитком.

Аналіз спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми формування особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку показав, що в корекційній педагогіці дане питання спрямовувалось на дослідження загальних психологічних особливостей розвитку цієї категорії дітей (О. Белкін, Т. Власова, Н. Долгобородова, Г. Дульнєв, І. Єременко, М. Коломінський, В. Липа, М. Матвєєва, В. Мачихіна, О. Хохліна); розумовий розвиток дитини у поєднанні з поведінкою (М. Буфетов, І. Єременко); особистісно-моральні (В. Синьов, О. Вержиховська) та особистісно-вольові (Г. Дульнєв, М. Коломінський) якості. Дослідження особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку відбувалося у плані становлення його окремих компонентів (змістовного, емотивного та поведінкового) без взаємозв'язку між ними. Тому, проблема корекції особистості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку ще недостатньо вивчена, що зумовило вибір тематики наукової статті.

Мета статті полягає у визначенні теоретико-методологічних та практичних положень щодо педагогічного забезпечення корекції порушень у структурі особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку в навчально-виховному процесі засобами морального впливу.

Виклад основного матеріалу. В сучасних наукових дослідженнях і в суспільній свідомості категорія особистості посідає одне з центральних місць. Завдяки категорії особистості постають можливості для цілісного підходу, системного аналізу та синтезу психологічних функцій, процесів, станів, властивостей людини. Особистість – це конкретна людина, яка перебуває в системі її стійких соціально зумовлених психологічних характеристик, що виявляються в суспільних зв'язках і ставленнях, визначають її моральні вчинки і мають суттєве значення для неї самої і для оточуючих. Особистістю є соціалізований індивід, котрий утілює найсуттєвіші соціально значущі властивості. Особистістю є людина, яка

має свою життєву позицію, що утвердилася внаслідок тривалої і клопіткої свідомої праці, їй притаманні свобода волі, здатність до вибору, відповідальність. Така людина не просто вирізняється завдяки тому враженню, яке справляє на інших; вона свідомо виділяє себе з навколишнього світу. Глибина і багатство особистості зумовлені її зв'язками зі світом, з іншими людьми, уявленням про себе.

Вивчаючи особливості підліткового періоду Л. Виготський прагнув виокремити основні новоутворення у психіці підлітка, з'ясувати соціальну ситуацію його розвитку, яка у кожному віці передбачає неповторну систему стосунків дитини, довкілля і соціального середовища. На його думку, суть кризи підліткового віку полягає у перебудові відповідної системи. Саме тому, змістове наповнення підліткової кризи пов'язане з виникненням почуття дорослості, розвитком самосвідомості, ставлення до себе як до дорослої особистості, до своїх нових можливостей і здібностей. При цьому підліткам властиві прагнення до ідеалів, максималізм, значні психофізіологічні зміни та порушення.

Перехідним періодом від дитинства до зрілості є підлітковий вік. У цей період відбуваються якісні зміни в інтелектуальній, емотивній та поведінковій сферах особистості підлітка (інтенсивний, нерівномірний розвиток і ріст організму, особистісні новоутворення тощо), які закладають основи його самосвідомості, потреби у самоствердженні, рівноправному і довірливому спілкуванні з ровесниками і дорослими.

Становлення особистості в підлітковому віці є складним етапом у процесі особистісного розвитку, що відрізняється характеристиками соціального дозрівання. Особливості проявів та перебігу підліткового періоду залежать від конкретних соціальних обставин життя і розвитку підлітка, його соціальної позиції у світі дорослих, а саме головним чинником при цьому виступає система соціальних міжособистісних стосунків із довкіллям, що опосередковано впливає на соціальні відносини в мікро- та макросередовищі.

Головним фактором становлення особистості підлітка виступає його власна соціальна активність, яка спрямована на засвоєння необхідних для нього норм поведінки та цінностей, на побудову міжособистісних відносин з однолітками та дорослими. Побудова цих відносин вимагає включення підлітків в різні види діяльності (навчальна, ігрова, суспільно-корисна, побутова), що сприяє збільшенню сфери їхнього спілкування, можливості засвоєння соціальних цінностей, формуванню особистісно-вольових та особистісно-моральних якостей підлітка. Розширення сфери соціальної активності підлітка відбувається за умов переходу на новий вид діяльності та спілкування, яка потребує зміни міжособистісних відносин підлітка з вчителями, однолітками, батьками.

З переходом на позицію дорослого підліток набуває систему особистісних знань, умінь, навичок, мотивів, поглядів та переконань. Результатом відповідної ієрархії є стабілізація особистісних якостей,

створення власної позиції до різних ситуацій. Найбільш вразливою у даний період виступає емотивна сфера підлітка, для якого характерним виступає підвищений рівень тривожності, агресивності, труднощі в самоорганізації, підвищений рівень навіюваності, що призводить до невиконання встановлених норм, вимог і правил поведінки внутрішнього та зовнішнього порядку. Підлітки частіше відчують сильні позитивні чи сильні негативні емоції і рідше знаходяться в нейтральному стані. Емоції мають тенденцію до неусвідомлюваного бажання зберегти ту чи іншу емоцію, як позитивну, так і негативну, що свідчить про ригідність емоцій підлітка, їх інертність. У цей період спостерігається підвищена потреба в емоційній насиченості, у прагненні до відчуттів, що сприяє любові до голосної музики, ризикованих форм поведінки, що проявляється в бурхливих і безпосередніх емоціях, не стримуванні почуття радості чи гніву; спостерігаються досить часті та тривалі афективні реакції, особливістю яких виступає повне поглинання підлітком своєї діяльності, своєрідне звуження свідомості, переважання емоцій над інтелектуальною діяльністю, що призводить до їх вибуху та неадекватності прояву емоційних реакцій. Саме це пов'язано з протиріччям між низькою самооцінкою підлітка і високим рівнем їх домагань.

Специфіка соціальної ситуації розвитку підлітка є розбіжність, з одного боку, між вимогами життя і його інтересами, з іншого – між його можливостями і його власними вимогами до себе. Така розбіжність вимагає досить високого розвитку вольового процесу, який не досягає відповідного рівня. Особливим для підлітків виступає суперечлива боротьба мотивів між власним бажанням і доцільністю виконання відповідного виду діяльності, хоча така поведінка є дуже складною, вона вимагає перебудови емотивної сфери, в результаті якої провідний мотив набуває вагомого значення і долає всі інші мотиви, які безпосередньо мають вплив на особистість.

Корекційна робота з підлітками повинна бути спрямована на подолання труднощів у довільності організації своєї поведінки, вироблення вольових зусиль та мотивів поведінки, набуття особистісно-вольових якостей за умов використання відповідних вправ, які спрямовані на вирішення різних проблемних ситуацій.

Особистісно-зорієнтоване виховання підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку спрямоване на розвиток у них вищих культурних потреб. Незрілість особистості цієї категорії дітей зумовлена насамперед особливостями розвитку її потреб, інтелекту, емоційної сфери, поведінки. Найважливішими прийомами формування особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку є виховання у них звичок в процесі різних видів діяльності, включення їх у процес взаємодії з однолітками, практичне вирішення з ними проблемних ситуацій, формування у них адекватної самооцінки. Розвиток особистості підлітків з

порушеннями інтелектуального розвитку можливий за умови цілеспрямованого довготривалого корекційно-виховного впливу.

Вихідним у побудові програми розвитку особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку повинні стати положення про цілісність, завершеність та гармонійність формування та розвитку індивідуального світу людини не лише з позиції біологічної, фізичної та психологічної, але й з позиції її соціального і духовного розвитку.

Формування особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку можливо за допомогою системи певних педагогічних заходів при неподільній єдності процесів навчання, виховання та корекції. Цьому сприяють відповідні психолого-педагогічні умови (правильний режим дня, індивідуальний та диференційований підхід, організація доручень, правильний контроль регулювання взаємовідносин між дітьми, тощо).

У процесі навчально-виховної роботи з підлітками з порушеннями інтелектуального розвитку слід врахувати загальні методичні правила щодо виховання корисних звичок у цієї категорії дітей: залежність формування звички від результату дії (для того, щоб повторення дії привело до створення звички, потрібне позитивне підкріплення); характер переживань, що супроводжують чи завершують дії дитини є вирішальним у формуванні звичок; поступове подолання негативних звичок, постійний контроль. З сукупності звичок поступово складається характер дитини. Звичними стають не тільки дії, а й мотиви вчинків. У підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку часто виникають стереотипні мотиви приниження, підкорення чужої волі, які стають основою формування характеру. Велике значення звичок у вихованні учнів з порушеннями інтелектуального розвитку пояснюється тим, що звички стають основою розвитку потреб та інтересів дітей, структур їх особистості, що надалі проявляються у відповідних моральних навичках та якостях.

Першочерговим етапом в становленні підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку є підвищення регулятивної ролі інтелекту в поведінці учнів. На базі удосконалення мисленнєвої діяльності іде розвиток емоційно-вольової сфери та поведінки підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку. У процесі правильного корекційно-виховного впливу у підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку розвиваються інтереси та потреби, активність та самостійність в діяльності, формується правильна оцінка оточуючих і самооцінка.

Найбільш ефективним і регулятивним у становленні особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку є включення їх у позакласну виховну роботу.

При емпіричному вивченні рівня особистісного розвитку підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку ми виділяли наступні етапи: аналіз продуктів діяльності учнів, спостереження, складання психолого-педагогічної характеристики, бесіда за змістом незакінчених оповідань, –

бесіда-гра з дитиною за змістом сюжетних малюнків, бесіда з дитиною за конкретними запитаннями, використання дидактичних вправ.

Вивчення особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку дозволило виділити чотири групи дітей з недоліками характеру: нестійкі, замкнені, слабовільні, нервові.

Аналіз бесіди за змістом незакінчених оповідань показав, що до високого рівня підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку не можливо віднести (типовий розвиток – 86%); до середнього рівня було віднесено 46% підлітків з порушенням інтелектуального розвитку (типовий розвиток – 14%); до низького рівня було віднесено 54% підлітків з порушенням інтелектуального розвитку (типовий розвиток – 0%).

Аналіз бесіди з дитиною за конкретними запитаннями показав, що до високого рівня підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку не можливо віднести (типовий розвиток – 100%); до середнього рівня було віднесено 66% підлітків з порушенням інтелектуального розвитку (типовий розвиток – 0%); до низького рівня було віднесено 34% підлітків з порушенням інтелектуального розвитку (типовий розвиток – 0%).

Реальна поведінка підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку в кожному конкретному випадку залежить від ряду обставин, в тому числі від стану його емоційно-вольової сфери в даний момент. Він не завжди може володіти своєю поведінкою і чинити так, як йому хотілось би. Отже, відповіді відображають не реальну поведінку, а бажання вчинити так чи інакше. Але і це є досить суттєвим показником в корекції порушень особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

Розвиток особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку, обрання методів і прийомів впливу залежать від принципів організації навчально-виховного процесу (цілеспрямованого створення виховних ситуацій, гуманістичного спілкування, використання співпереживання у виховному процесі систематичного аналізу вихованцем своїх і чужих вчинків).

Процес виховання учнів, корекція порушень їх особистості можливий за допомогою наступних методів та методичних прийомів: бесіда, інсценування, вправи, завдання, вказівки, пропозиції, доручення, які слід проводити як в фронтальній так і в індивідуальній формі. В роботі з підлітками з порушеннями інтелектуального розвитку необхідно використовувати різноманітні стимулюючі прийоми, зокрема схвалення, заохочення, осуд.

Індивідуальний підхід включає посилені для підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку вимоги, що поступово ускладнюються. При цьому слід змінювати форми вимог до них. Найбільш результативними засобами для підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку є порада та пропозиція, а також обговорення вчинків з дитиною.

Умовами корекції особистісного розвитку підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку є: сприятливий психологічний клімат; включення дітей в міжособистісні стосунки в процесі різних видів діяльності, що включені в позакласну виховну роботу; формування навичок спілкування дітей між собою; охоронний педагогічний режим; створення довіри між суб'єктом і об'єктом виховання за такими критеріями, як нормативний, зіставлений та особистісний.

При корекції порушень структур особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку найбільш ефективним є використання етичної бесіди з прихованим змістом; читання оповідань з моральним змістом; розігрування оповідань; закінчення оповідань; аналіз серій малюнків, які включають різні варіанти поведінки дітей в одній ситуації; аналіз текстів з протилежними моральними ситуаціями тощо. Під час проведення власного вивчення ми спостерігалися позитивні зміни динаміки особистісного розвитку підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

Висновки. Ефективність організації та проведення корекційної роботи з виправлення недоліків у структурі особистості підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку впливає на позитивні зміни в їх особистісному розвитку та подальшу соціальну адаптацію цієї категорії дітей.

Бібліографія

1. Вержиховська О.М. (2013) Теорія і спеціальна методика виховання дітей особливостями інтелектуального розвитку: Навчально-методичний посібник Кам'янець-Подільський ТОВ "Друк-Сервіс" 372 с. **2. Вержиховська О.М.** (2016) Теорія і методика виховання дітей в спеціальній школі: навчально-методичний посібник / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнко 292 с. **3. Липа В.А.** (2002) Основы коррекционной педагогики: Учебное пособие Донецк: Лебидь 327 с. **4. Методика** навчання учнів 1-4-х класів спеціальної школи (2011) / за ред. О.В. Гаврилова, (Вержиховська О.М. Розділ 5.) Кам'янець-Подільський ТОВ "Друк-Сервіс" 312 с.

References

1. Verzhyhovska A. (MMXIII) Theory of features et modos speciales intellectualis progressionem educationem in filios: Paperback Publishing Kamenets "Print Service" CCCLXXII p. **2. Verzhyhovska A.** (MMXVI) Opera VERSINI ex educatione et educationem filiorum in speciali: Dictionary / National University Kamenets nomine nuncupetur, Marcus Ohienko CCXCII p. **3. Lupa V.A.** (MMII)/ Normas disciplinis paedagogicis proprias korrektsyonnoy: Uchebnoe posobyе Donetsk: Lebyd CCCXXVII p. **4. Gradu docendi methodos speciales schola alumni 1-4:** Roma / ed. nov. O. Gavrilova (Verzhyhovska ad OM Titulus V) Kamenets Co "Print Service 'CCCXII p.

Дата відправлення статті 18.03.2020 р.